

**BLOCKCHAIN TEXNOLOGIYASINING TARMOQLARDAGI
QO‘LLANILISHI
ПРИМЕНЕНИЕ ТЕХНОЛОГИИ BLOCKCHAIN В СЕТЯХ
APPLICATION OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGY IN
NETWORKS**

Ibragimov Sh.M.¹, Latifjonova R.B.²

¹FarDU dotsenti, shavkat19702008@gmail.com

²FarDU talabasi, rayxonaturdaliyeva55@gmail.com

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada Blockchain texnologiyasining zamonaviy kompyuter tarmoqlaridagi qo‘llanilish imkoniyatlari va samaradorligi tahlil qilindi. Blockchain asosida ma‘lumotlarni markazlashmagan holda saqlash, uzatish va himoyalash mexanizmlari yoritildi. Shuningdek, texnologiyaning tarmoq xavfsizligini oshirish, ma‘lumotlar yaxlitligini ta‘minlash va kiberhujumlarning oldini olishdagi ahamiyati ko‘rib chiqildi. Tadqiqot davomida Blockchain‘ning IoT, bulutli xizmatlar va taqsimlangan tarmoq tizimlaridagi amaliy qo‘llanilishi ham tahlil qilindi. Natijalar ushbu texnologiya zamonaviy tarmoqlarning ishonchliligi va xavfsizligini oshirishda muhim yechim ekanligini ko‘rsatdi.*

***Kalit so‘zlar:** Blockchain, kompyuter tarmoqlari, kiberxavfsizlik, markazlashmagan tizim, ma‘lumotlar xavfsizligi, IoT, bulutli hisoblash, smart contract, tarmoq himoyasi.*

***Аннотация:** В данной статье рассматриваются возможности применения и эффективность технологии Blockchain в современных компьютерных сетях. Освещены механизмы децентрализованного хранения, передачи и защиты данных на основе Blockchain. Также проанализирована роль технологии в повышении сетевой безопасности, обеспечении целостности данных и предотвращении кибератак. В ходе исследования изучено практическое применение Blockchain в IoT, облачных сервисах и распределённых сетевых системах. Результаты показывают, что данная*

технология является важным решением для повышения надёжности и безопасности современных сетей.

Ключевые слова: Blockchain, компьютерные сети, кибербезопасность, децентрализованная система, безопасность данных, IoT, облачные вычисления, smart contract, защита сети.

Abstract: This article analyzes the application possibilities and efficiency of Blockchain technology in modern computer networks. The mechanisms of decentralized data storage, transmission, and protection based on Blockchain are discussed. The study also examines the role of Blockchain in improving network security, ensuring data integrity, and preventing cyberattacks. In addition, the practical implementation of Blockchain in IoT, cloud services, and distributed network systems is analyzed. The results demonstrate that Blockchain technology is an important solution for increasing the reliability and security of modern networks.

Keywords: Blockchain, computer networks, cybersecurity, decentralized system, data security, IoT, cloud computing, smart contract, network protection.

KIRISH

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi natijasida ma'lumotlarni saqlash, uzatish va himoyalash masalalari global ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, kompyuter tarmoqlarida ma'lumotlarning markazlashgan serverlarda saqlanishi xavfsizlik, ishonchlilik va boshqaruv bilan bog'liq bir qator muammolarni yuzaga keltirmoqda. Kiberhujumlar, ma'lumotlarni noqonuniy o'zgartirish, server nosozliklari hamda foydalanuvchi ma'lumotlarining sizib chiqishi kabi holatlar an'anaviy tarmoq tizimlarining zaif tomonlarini namoyon qilmoqda. Shu sababli markazlashmagan, himoyalangan va shaffof ishlash mexanizmlariga ega bo'lgan yangi texnologiyalarga ehtiyoj ortib bormoqda.

Ana shunday istiqbolli texnologiyalardan biri Blockchain hisoblanadi. Blockchain - bu ma'lumotlarni bloklar ko'rinishida zanjir tarzida saqlovchi va ularni kriptografik usullar orqali himoyalovchi taqsimlangan tizimdir. Ushbu texnologiyaning asosiy xususiyati markaziy boshqaruv organisiz ishlashi va

tarmoqdagi barcha ishtirokchilar o'rtasida ma'lumotlarning bir xil nusxasi saqlanishidir. Bu esa ma'lumotlarni qalbakilashtirish yoki o'zgartirishni deyarli imkonsiz holatga keltiradi. Dastlab Blockchain texnologiyasi 2008-yilda Satoshi Nakamoto tomonidan taklif etilgan Bitcoin kriptovalyutasi asosida ommalashgan bo'lsa-da, keyinchalik uning qo'llanilish sohasi sezilarli kengaydi.

Bugungi kunda Blockchain texnologiyasi nafaqat moliyaviy tizimlarda, balki kompyuter tarmoqlari, bulutli hisoblash, IoT, logistika, elektron hukumat va tibbiyot tizimlarida ham qo'llanilmoqda. Ayniqsa, kompyuter tarmoqlarida ushbu texnologiya ma'lumot almashinuvi xavfsizligini oshirish, foydalanuvchilar autentifikatsiyasini ishonchli tashkil etish va tarmoq infratuzilmasining barqarorligini kuchaytirishda muhim vosita sifatida qaralmoqda. Smart contract texnologiyasining rivojlanishi esa avtomatlashtirilgan va ishonchli tarmoq boshqaruv tizimlarini yaratish imkoniyatini kengaytirdi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, hozirgi raqamli muhitda tarmoq xavfsizligi va ma'lumotlar yaxlitligini ta'minlash eng muhim masalalardan biriga aylangan. An'anaviy himoya mexanizmlari murakkablashib borayotgan kiberxavfsizlik tahdidlariga qarshi har doim ham yetarli darajada samarali bo'la olmayapti. Blockchain texnologiyasi esa decentralizatsiya, shifrlash va konsensus algoritmlari asosida ishlashi sababli zamonaviy tarmoqlarda xavfsizlikni ta'minlashning yangi bosqichini shakllantirmoqda. Shu sababli ushbu texnologiyaning tarmoqlardagi qo'llanilishini o'rganish nazariy va amaliy jihatdan katta ahamiyatga ega hisoblanadi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi: Blockchain texnologiyasining kompyuter tarmoqlaridagi o'rnini tahlil qilish, uning ishlash mexanizmlarini o'rganish hamda tarmoq xavfsizligi va samaradorligini oshirishdagi imkoniyatlarini baholashdan iboratdir. Shuningdek, tadqiqot davomida ushbu texnologiyaning zamonaviy tarmoq infratuzilmalarida qo'llanilish istiqbollari va mavjud muammolari ham ko'rib chiqiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA USULLARI

Blockchain texnologiyasi bo'yicha dastlabki ilmiy qarashlar kriptografiya va taqsimlangan tizimlar rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq holda shakllangan. Ushbu texnologiyaning nazariy asoslari 1990-yillarda Stuart Haber va W. Scott Stornetta tomonidan ishlab chiqilgan vaqt tamg'asi (timestamping) tizimlariga borib taqaladi. Ular raqamli hujjatlarni o'zgartirilmagan holda saqlash uchun kriptografik himoya mexanizmlarini taklif qilgan. Mazkur yondashuv keyinchalik Blockchain tizimining bloklar zanjiri asosida ishlash prinsipi uchun muhim nazariy poydevor vazifasini bajargan.

Blockchain texnologiyasining keng ommalashuvi esa 2008-yilda Satoshi Nakamoto tomonidan chop etilgan "Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System" nomli ilmiy ish bilan bog'liq. Ushbu ishda markazlashmagan moliyaviy tizim yaratish uchun bloklar zanjiri, konsensus algoritmi va Proof-of-Work mexanizmlaridan foydalanish taklif etilgan. Nakamoto tomonidan ilgari surilgan asosiy yangilik - markaziy boshqaruv organisiz ishlaydigan ishonchli tranzaksiya tizimini yaratish bo'ldi. Ushbu model keyinchalik nafaqat kriptovalyutalarda, balki kompyuter tarmoqlari va ma'lumotlar xavfsizligi tizimlarida ham keng qo'llanila boshlandi.

Keyingi yillarda Blockchain texnologiyasining kompyuter tarmoqlaridagi qo'llanilishiga oid ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib borildi. Swan (2015) o'zining "Blockchain: Blueprint for a New Economy" asarida Blockchain'ning iqtisodiyot va raqamli tizimlardagi istiqbollarni tahlil qilgan hamda smart contract texnologiyasining imkoniyatlarini yoritgan. Muallif Blockchainni faqat moliyaviy vosita emas, balki taqsimlangan boshqaruv platformasi sifatida baholagan.

2016-yilda Atzori tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda Blockchain asosidagi decentralizatsiyalashgan tarmoq arxitekturasi tahlil qilinib, ushbu texnologiyaning markazlashgan serverlarga bog'liqlikni kamaytirishi asoslab berilgan. Tadqiqotda tarmoq boshqaruvi va foydalanuvchi autentifikatsiyasi jarayonlarida Blockchain'ning xavfsizlikni oshirishdagi afzalliklari ko'rsatib o'tilgan.

Dorri, Kanhere va Jurdak (2017) tomonidan IoT tizimlari uchun Blockchain asosidagi xavfsizlik modeli ishlab chiqilgan. Ular IoT qurilmalarida ma'lumot almashinuvini himoyalash uchun yengillashtirilgan Blockchain arxitekturasini taklif qilgan. Mazkur yondashuvning asosiy yangiligi - resurslari cheklangan qurilmalar uchun energiya samaradorligi yuqori bo'lgan Blockchain modelini yaratishdan iborat edi.

Yuan va Wang (2018) esa Blockchain texnologiyasining kiberxavfsizlikdagi rolini o'rganib, uning DDoS hujumlari, ma'lumotlarni qalbakilashtirish va noqonuniy kirish holatlarining oldini olishdagi samaradorligini tahlil qilgan. Tadqiqot natijalarida Blockchain asosidagi autentifikatsiya tizimlari an'anaviy xavfsizlik modellariga nisbatan yuqori ishonchlilikka ega ekanligi ko'rsatib berilgan.

So'nggi yillarda Blockchain texnologiyasi sun'iy intellekt, bulutli hisoblash va Edge Computing bilan integratsiyalashgan holda rivojlanmoqda. Xu va hamkorlari (2021) Blockchain asosida taqsimlangan bulutli tarmoq modelini ishlab chiqib, ma'lumotlar yaxlitligini nazorat qilishning yangi usulini taklif etgan. Tadqiqotda AI algoritmlari yordamida tranzaksiyalarni avtomatik monitoring qilish va xavfli faoliyatni aniqlash mexanizmlari ishlab chiqilgan.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mavjud tadqiqotlarning aksariyati Blockchain texnologiyasining alohida jihatlarini - kriptovalyutalar, xavfsizlik yoki IoT tizimlarini o'rganishga qaratilgan. Biroq uning zamonaviy kompyuter tarmoqlaridagi kompleks qo'llanilishi, ayniqsa, tarmoq boshqaruvi, trafik xavfsizligi va decentralizatsiyalashgan autentifikatsiya tizimlari bilan bog'liq masalalar hali ham to'liq yoritilmagan. Shu sababli ushbu maqolada Blockchain texnologiyasining tarmoqlardagi qo'llanilish imkoniyatlari tizimli yondashuv asosida tahlil qilindi.

Mazkur tadqiqotda bir nechta ilmiy usullar qo'llanildi. Nazariy tahlil usuli yordamida Blockchain texnologiyasining arxitekturasi, bloklar zanjiri mexanizmi va konsensus algoritmlarining ishlash prinsiplari o'rganildi. Solishtirma tahlil usuli orqali an'anaviy markazlashgan tarmoq tizimlari bilan Blockchain

asosidagi decentralizatsiyalashgan modellar o'rtasidagi farqlar baholandi. Tizimli yondashuv asosida Blockchain texnologiyasining kompyuter tarmoqlari, IoT va bulutli xizmatlar bilan o'zaro integratsiyasi tahlil qilindi.

Shuningdek, modellashtirish usuli yordamida Blockchain asosidagi tarmoq xavfsizligi modeli ishlab chiqildi va turli kiberhujumlar sharoitida uning samaradorligi baholandi. Statistik tahlil orqali tranzaksiyalarni qayta ishlash tezligi, ma'lumotlar yaxlitligi va xavfsizlik darajasi bo'yicha natijalar solishtirildi. Olingan natijalar Blockchain texnologiyasi zamonaviy tarmoqlarda xavfsizlik va ishonchlilikni oshirish uchun samarali yechim ekanligini ko'rsatdi.

MUHOKAMA

Raqamli texnologiyalar rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kompyuter tarmoqlarida ma'lumotlar xavfsizligi, uzluksiz ishlash va foydalanuvchilar o'rtasidagi ishonchni ta'minlash eng dolzarb masalalardan biriga aylandi. Ayniqsa, markazlashgan serverlarga asoslangan tizimlarda ma'lumotlarning buzilishi, noqonuniy kirishlar, DDoS hujumlari va ma'lumotlar yo'qolishi kabi muammolar tez-tez uchramoqda. Shu sababli zamonaviy tarmoq infratuzilmalarida markazlashmagan boshqaruv mexanizmlariga ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Blockchain texnologiyasi aynan shu muammolarni bartaraf etishga qaratilgan innovatsion yechim sifatida shakllanmoqda.

Blockchain texnologiyasining kompyuter tarmoqlaridagi amaliy imkoniyatlarini chuqur o'rganish va uning tarmoq xavfsizligini oshirishdagi ahamiyatini tahlil qilishdan iboratdir. Chunki bugungi kunda milliardlab qurilmalar Internet orqali o'zaro bog'langan bo'lib, ular o'rtasida almashinayotgan ma'lumotlarni ishonchli himoyalash murakkab masalaga aylanmoqda. An'anaviy autentifikatsiya tizimlari markazlashgan serverlarga bog'liq bo'lgani sababli yagona nosozlik nuqtasiga ega hisoblanadi. Blockchain esa decentralizatsiya asosida ishlashi tufayli bunday zaifliklarni kamaytiradi hamda tarmoqdagi barcha ishtirokchilar uchun ochiq va ishonchli muhit yaratadi.

Ushbu maqolada ilgari surilayotgan asosiy yangilik - "Adaptive Secure Blockchain Network" modeli taklif qilinishidir. Ushbu modelda Blockchain

texnologiyasi sun'iy intellekt asosidagi monitoring tizimi bilan integratsiyalashadi. Taklif etilgan yondashuvga ko'ra, tarmoq tugunlari o'rtasidagi tranzaksiyalar AI algoritmlari yordamida real-vaqt rejimida tahlil qilinadi va shubhali faoliyat avtomatik ravishda aniqlanadi. Bundan tashqari, smart contract texnologiyasi orqali foydalanuvchi autentifikatsiyasi va ma'lumot almashinuvi avtomatlashtiriladi. Bu esa inson omili sabab yuzaga keladigan xatoliklarni kamaytirish imkonini beradi.

Taklif etilayotgan model quyidagi asosiy funksiyalarni bajaradi:

- 1) ma'lumotlarni decentralizatsiyalashgan holda saqlash;
- 2) tranzaksiyalar yaxlitligini kriptografik usullar orqali tekshirish;
- 3) AI yordamida zararli trafikni aniqlash;
- 4) smart contract orqali avtomatik boshqaruvni tashkil etish;
- 5) tarmoqdagi noqonuniy kirishlarni bloklash;
- 6) IoT qurilmalarida xavfsiz autentifikatsiyani amalga oshirish.

Blockchain texnologiyasini tarmoqlarda qo'llash jarayonida bir qator muammolar ham mavjud. Birinchi muammo - tranzaksiyalarni qayta ishlash tezligining pastligi hisoblanadi. Tarmoqdagi barcha tugunlarda tranzaksiyalarni tasdiqlash jarayoni katta vaqt talab qiladi. Bu ayniqsa real-vaqt tizimlari uchun muhim cheklov hisoblanadi. Ushbu muammoni hal qilish uchun Proof-of-Stake va Practical Byzantine Fault Tolerance (PBFT) kabi yangillashtirilgan konsensus algoritmlaridan foydalanish tavsiya etiladi. Mazkur algoritmlar energiya sarfini kamaytirish bilan birga tranzaksiya tezligini ham oshiradi.

Ikkinchi muammo - Blockchain tarmoqlarida xotira hajmining ortib borishidir. Har bir tranzaksiya bloklarda doimiy saqlangani sababli vaqt o'tishi bilan tizim hajmi sezilarli kengayadi. Buni bartaraf etish uchun "off-chain storage" texnologiyasi va bulutli saqlash infratuzilmalari bilan integratsiyalashgan yondashuvlar qo'llanilishi mumkin.

Uchinchi muammo - IoT qurilmalarining resurslari cheklanganligidir. Ko'plab aqlli qurilmalar murakkab kriptografik hisoblashlarni bajarish imkoniyatiga ega emas. Shu sababli maqolada "Lightweight Blockchain Architecture" usuli taklif qilinmoqda. Ushbu modelda yengil bloklar va optimallashtirilgan autentifikatsiya

mexanizmlari qo'llanilib, IoT qurilmalarida energiya sarfini kamaytirish maqsad qilingan.

Quyidagi jadvalda an'anaviy tarmoq xavfsizligi modeli va Blockchain asosidagi taklif etilgan modelning asosiy ko'rsatkichlari taqqoslangan.

Blockchain asosidagi tarmoq modeli va an'anaviy tizimning solishtirma tahlili

1-jadval

Parametr	An'anaviy tarmoq modeli	Blockchain asosidagi model	Samaradorlik natijasi
Ma'lumotlar saqlanishi	Markazlashgan server	Decentralizatsiyalashgan tugunlar	Xavfsizlik oshadi
Hujumlarga bardoshlilik	O'rta daraja	Yuqori daraja	DDoS xavfi kamayadi
Autentifikatsiya	Server orqali	Smart contract asosida	Ishonchlilik ortadi
Tranzaksiya shaffofligi	Cheklangan	To'liq kuzatiladi	Nazorat kuchayadi
Ma'lumotlarni o'zgartirish	Mumkin	Deyarli imkonsiz	Yaxlitlik ta'minlanadi
IoT integratsiyasi	Past	Yuqori	Moslashuvchanlik oshadi
Xavfsizlik monitoringi	Qo'lda nazorat	AI yordamida avtomatik	Tezkor aniqlash
Tarmoq ishonchliligi	Serverga bog'liq	Tugunlar asosida ishlaydi	Uzluksizlik kuchayadi

Jadval natijalari shuni ko'rsatadiki, Blockchain texnologiyasi asosidagi model zamonaviy kompyuter tarmoqlarida xavfsizlik, shaffoflik va ishonchlilik bo'yicha an'anaviy tizimlardan sezilarli ustunlikka ega. Ayniqsa, decentralizatsiya tamoyili sabab yagona boshqaruv markaziga bog'liqlik kamayadi va tizimning uzluksiz ishlashi ta'minlanadi. Smart contract texnologiyasi esa avtomatik boshqaruv va tezkor autentifikatsiya imkonini yaratadi.

Shuningdek, AI va Blockchain integratsiyasi tarmoq xavfsizligini yangi bosqichga olib chiqadi. Sun'iy intellekt yordamida zararli faoliyatni oldindan aniqlash, Blockchain esa ushbu ma'lumotlarni o'zgarmas shaklda saqlash imkonini beradi. Bu esa kelajakdagi aqlli shaharlar, sanoat tarmoqlari, elektron hukumat tizimlari va moliyaviy platformalar uchun muhim texnologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Umuman olganda, Blockchain texnologiyasining kompyuter tarmoqlaridagi qo'llanilishi nafaqat ma'lumotlar xavfsizligini kuchaytiradi, balki zamonaviy raqamli infratuzilmalarni yanada barqaror, ishonchli va avtomatlashtirilgan holatga keltirish imkonini beradi.

NATIJARLAR

Mazkur tadqiqot davomida blockchain texnologiyasi asosida tarmoqlarda xavfsizlik, ma'lumotlar yaxlitligi va ishonchlilik bilan bog'liq muammolarni kamaytirish imkoniyatlari aniqlandi. Taklif etilgan yondashuv natijasida markazlashgan boshqaruvga bog'liqlik pasayib, foydalanuvchilar o'rtasidagi ma'lumot almashinuvi yanada shaffof va himoyalangan holga keldi. Bu esa ayniqsa moliyaviy tizimlar, elektron hukumat, IoT qurilmalari va bulutli xizmatlarda ma'lumotlarning o'zgartirilmasligini ta'minlash orqali katta amaliy samara beradi. Natijada foydalanuvchilarning tizimlarga bo'lgan ishonchi ortadi va kiberxavfsizlik darajasi mustahkamlanadi.

Qo'shimchasiga, blockchain asosidagi tarmoq infratuzilmasi tranzaksiyalarni avtomatik tasdiqlash va nazorat qilish imkonini yaratgani sababli xizmat ko'rsatish tezligi va samaradorligi oshadi. Ortiqcha vositachilar sonining kamayishi ma'lumot uzatish xarajatlarini qisqartiradi hamda tizimning uzluksiz ishlashiga yordam beradi. Ayniqsa, aqlli shartnomalar (smart contracts) orqali ko'plab jarayonlarning avtomatlashtirilishi inson omili bilan bog'liq xatolarni kamaytiradi va real-vaqt tizimlarida tezkor boshqaruvni ta'minlaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, blockchain texnologiyasi kelajakdagi raqamli infratuzilmalarning muhim tarkibiy qismiga aylanishi mumkin. Ushbu yondashuv nafaqat ma'lumotlar xavfsizligini kuchaytiradi, balki zamonaviy

tarmoqlarning barqarorligi, tezligi va moslashuvchanligini ham oshiradi. Kelgusida blockchain texnologiyasini sun'iy intellekt, 5G va Edge Computing tizimlari bilan integratsiyalash orqali yanada aqlli va xavfsiz tarmoq muhitini yaratish imkoniyati kengayadi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot davomida Blockchain texnologiyasining zamonaviy kompyuter tarmoqlarida qo'llanilishi chuqur tahlil qilinib, uning decentralizatsiyalashgan boshqaruv asosida xavfsiz va ishonchli tarmoq muhitini yaratish imkoniyatlari asoslab berildi. Tadqiqot natijasida an'anaviy markazlashgan tizimlarda uchraydigan yagona boshqaruv nuqtasiga bog'liqlik, ma'lumotlarni noqonuniy o'zgartirish va autentifikatsiya bilan bog'liq muammolarni kamaytirishda Blockchain samarali texnologik yechim ekanligi aniqlandi. Ayniqsa, bloklar zanjiri asosidagi kriptografik himoya mexanizmlari tarmoqlarda ma'lumotlar yaxlitligini saqlash va foydalanuvchilar o'rtasidagi ishonchni mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etishi ko'rsatildi.

Tadqiqotning asosiy ilmiy yangiliklaridan biri sifatida "Adaptive Secure Blockchain Network" modeli ishlab chiqildi va uning samaradorligi nazariy jihatdan tahlil qilindi. Ushbu yondashuv Blockchain texnologiyasini sun'iy intellekt asosidagi monitoring tizimlari bilan integratsiyalash orqali tarmoqdagi zararli faoliyatni avtomatik aniqlash, xavfli tranzaksiyalarni nazorat qilish hamda resurslardan foydalanishni optimallashtirish imkonini berdi. Bundan tashqari, lightweight blockchain arxitekturasi va optimallashtirilgan konsensus algoritmlaridan foydalanish orqali IoT va resurslari cheklangan qurilmalarda ham samarali ishlash imkoniyati yaratildi. Bu esa taklif etilgan modelning amaliy tarmoq infratuzilmalarida qo'llash imkoniyatini kengaytiradi.

Umumiy yakun sifatida aytish mumkinki, Blockchain texnologiyasi kelajakdagi raqamli tarmoqlar uchun nafaqat xavfsizlik vositasi, balki avtomatlashtirilgan va barqaror boshqaruv mexanizmi sifatida ham muhim o'rin egallaydi. Ushbu texnologiyaning AI, IoT, 5G va bulutli hisoblash tizimlari bilan integratsiyalashuvi yangi avlod aqlli tarmoqlarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari asosida ishlab chiqilgan yondashuvlar zamonaviy tarmoq infratuzilmalarining ishonchliligini oshirish, xizmatlar sifatini yaxshilash va kiberxavfsizlikni kuchaytirishda istiqbolli yechim bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System - Nakamoto S. *Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System*. - 2008. - 1–9-betlar. [Bitcoin Whitepaper](#)
2. Edge Computing: Vision and Challenges - Shi W., Cao J., Zhang Q., Li Y., Xu L. *Edge Computing: Vision and Challenges // IEEE Internet of Things Journal*. - 2016. - Vol. 3, No. 5. - P. 637–646. [IEEE Internet of Things Journal](#)
3. The Emergence of Edge Computing - Satyanarayanan M. *The Emergence of Edge Computing // Computer*. - 2017. - Vol. 50, No. 1. - P. 30–39. [IEEE Computer Society](#)
4. Blockchain: Blueprint for a New Economy - Swan M. *Blockchain: Blueprint for a New Economy*. - Sebastopol: O’Reilly Media, 2015. - 129 p. - 1–25-betlar. [O’Reilly Media](#)
5. Mastering Bitcoin - Antonopoulos A. M. *Mastering Bitcoin: Programming the Open Blockchain*. - 2nd Edition. - O’Reilly Media, 2017. - 15–48-betlar. [Mastering Bitcoin Resource](#)
6. Blockchain technology and decentralized governance - Atzori M. *Blockchain Technology and Decentralized Governance: Is the State Still Necessary? // Journal of Governance and Regulation*. - 2016. - Vol. 6, No. 1. - P. 45–62. [SSRN Electronic Journal](#)
7. Blockchain for IoT security and privacy - Dorri A., Kanhere S. S., Jurdak R. *Blockchain in Internet of Things: Challenges and Solutions // IEEE Access*. - 2017. - Vol. 6. - P. 1–12. [IEEE Access](#)
8. Machine Learning Methods for Real-Time Network Management - Liu M., Chen X., Zhao Y. *Machine Learning Methods for Real-Time Network Management // Computer Networks*. - 2022. - Vol. 210. - Article 108923. [ScienceDirect](#)
9. AI-driven Traffic Optimization in Edge-based Networks - Nguyen H., Lee K. *AI-driven Traffic Optimization in Edge-based Networks // Journal of Network and*

Computer Applications. - 2024. - Vol. 205. - Article 103556. Journal of Network and Computer Applications

10. Cisco Annual Internet Report - Cisco Systems. *Cisco Annual Internet Report (2018–2023) White Paper*. - Cisco, 2023. - P. 10–35. Cisco Annual Internet Report.